

Kern 234. (1-24)

DE
FONTIBVS SILESIACIS
ALCALINIS MEDICATIS

PRAESIDE

PETRO IMMANVELE HARTMANNO,

PHIL. ET MED. DOCT. MED. THEOR. CHEM. ANAT. ET BOTAN. PROF.

PVBL. ORDIN. ACAD. CAESAR. NAT. CVR. ET ELECTOR. MOGVNT, ER-

FVRT. SCIENT. VTIL. ITEMQVE SOCIETAT. BEROLINENS. NATVR.

SCRVTATOR. ET DVICAL. TEVTON. HELMSTAD. SODALE, ORDINIS

MEDICI HOC TEMPORE DECANO,

PRO CAPESSENDO DOCTORIS HONORE

D. OCTOBRIS c10c10cCLXXV.

PVBLICE DISSERET

IOSEPHVS GEORGIVS GREVPNER

PLESNA-SILESIYS.

TRAIECTI AD VIADRVM,
E TYPOGRAPHEO WINTERIANO.

*Non auro murrhaque bibunt, sed gurgite puro
Vita redit.*

LVCANVS.

E. TYP. CAROLO WITTENBERG.

ILLVSTRISSIMIS,
PERILLVSTRIBVS, GENEROSISSIMIS,
EXCELLENTISSIMIS, AMPLIS-
SIMISQVE,
MAECENATIBVS,
PATRONIS, FAVTO-
RIBVS,
AMICISQVE

SVIS

A. 2

SPE.

SPECIMEN
HOC ACADEMICVM,

TANQVAM

SVMMAE REVERENTIAE,

EXACTISSIMI OBSEQVII,

SINCERRIMAEQVE AMICITIAE

TESSERAM,

SACRAM ESSE VOLVIT

IOSEPHVS GEORGIVS GREVPNER.

PROOE-

PROOEMIUM.

In satis amplo eorum fontium medicatorum numero, quos liberali naturae beneficio vtraque Silesia possidet, quorumque concinna recensio singulari quodam libello academico, *de fontibus Silesiae vtriusque medicatis generatim* inscripto, hic nuper foras est data, non contemnendarum virium quoque sunt *fontes quidam alcalini, tam simplices, quam compositi*: quandoquidem

dem omnes singulique non solum eximia
aquarum suarum leuitate atque puritate sa-
lubritatis notam publice palamque prae se
ferunt, verum etiam ob immixti elementi
alcalini proprias virtutes singulari quoque
aduersus varios morbos, siue bibantur, siue
extrinsecus, balneorum in modum, corpo-
ri humano applicentur, pollent efficacitate.
Proinde operae facturus pretium mihi vi-
deor, si hanc fontium salubrium Silesiaco-
rum classem ex vtroque ordine, tam simpli-
ces, quam compositas aquas complexo, in
breuem coniciam commentariolum, ex eo
quantulocunque descriptionum apparatu
collectum contextumque, qui vnquam meas
in manus peruenit. Quo ex opere vt sum-
mus fontium auctor in aliorum quoque ho-
minum salutem aliquid vtilitatis permanere
iubeat, id mihi maxime est in
optatis.

DE
AQVIS SILESIACIS SOTERIIS
ALCALINIS.

§. I.

Differendorum ordo.

Quamquam ego, lectores, dum hanc dissertationem paro, nec cuiuslibet fontis naturalem situm adiacentisque regionis subterraneam misturam, nec elementorum, his in aquis commixtorum, mutuam proportionem, ad accurati ponderis rationes exactam, vobiscum communicare possum, dispari quippe et passim imperfecta harum rerum noticia instructus: tantum tamen eorum, quae huc pertinent, collegi, ut saltem de cuiusvis fontis historia, natali loco, elementis, efficacitate vsuque, celebritate, opportunitatibusque, in aegrotantium commoda institutis, si non omnia, potiora certe a vobis non ignorentur. Inter omnes autem vtriusque Silesiae aquas medicatas haecenus *quinque* tantum innovaverunt, quae *alcalinorum* fontium classi inferi merentur: e quibus *tres* ex *simplicium* sunt ordine, fons nimirum *Peterswaldensis* et *Wersingauensis*, thermaeque *Hirschbergenses*; duo autem *compositorum* alcalinorum ordinem constituunt, fons nempe *salsus Salzae superioris* (*Salzbrunnen in Obersalz*) et *Schombergensis*. De qui-

quibus singulis nunc commentabimur, exceptis solis thermis Hirschbergensibus: quod hae ipsae partim cum ob nominis celebritatem, tum ob efficacitatis saluberrimae excellentiam, qua plerisque ceteris praestant, singularem operam scriptoris requirere videntur; partim aliorum celeberrimorum virorum scriptis adeo luculenter sunt illustratae, ut, praeter scilicet quaedam, nihil relictum esse existimari possit. Reliquorum autem istorum fontium paullo obscuriores memorias eo lubentius praesenti opportunitate recolemus, quo verius de illis dici potest istud PHAEDRI: *Iaces indigno quanta res loco!*

§. II.

Aquae alcalinae generatim.

Antea vero, quam per singula eamus, propositi interest, ut de istis breviter disputemus characteribus, quibus ipsa natura alcalinas has aquas a reliquis fontibus medicatis distinxit. Maximam leuitatem limpitudinemque non attingam: quippe quam plerisque fere aquis soteriis, velut excellentiae notam, naturae benignitas concessit. Praeter haec vero profundissime ipsis immeritae sunt particulae *salinae alcalinae* ex eo genere, quod *minerale* chemici appellant. Quod ipsum sal naturae, non artis, esse opus, nemo, nisi chemiae ignarissimus, nunc dubitat a.)

Quo

- a) Quam vellem igitur, celeberrimi nominis chemicum, nuper admodum humanis rebus ereptum, IO. GEORG. MODEL, inter eos, qui quodcumque sal alcalinum folius artis beneficio debere contendunt, omisisset accuratissimorum alioqui lucubrationum auctor, absolutissimusque *hydrologiae soteriae* commentator, IOANNES FRIDERICVS ZVECKERT, pag. 24. *libr. cit.* Error enim, prioribus curis in *Commerc. litter. Noribergens.*

Quo cum sale semper simul coniunctam quandam *terram alcalinam* hae ipsae continent aquae, diversa tamen portione admixtam. Mox enim ipsum verum sal portio- ni praeualet terreae: mox autem terra est abundantior, interspersis tantummodo paucioribus quibusdam moleculis salinis. Sed, ut est insignis vbique naturae vbertas, acci- dit quoque haud raro, ut, praeter dictas alcalinas partes, dictis huius classis fontibus portio quaedam salina media, mox ex *salis mirabilis nativi Glauberiani*, mox ex *salis communis*, mox ex *natrosi* genere *salis*, immixta deprehendatur. At- que haec omnia lentissima euaporatione, quam vocant, ha- rum aquarum facile euidenterque declarantur. Immo inter- dum quoque *sulphurei* paucillum inhaeret: cuius generis e- xempla, Wersingapiensem fontem thermasque Hirsch- bergenses, ex nostris habemus. Vt cunque haec sint, ta- men, quoniam alcalinum elementum in his aquis, licet a reliquis admixtis salibus copia interdum superetur, tam sa- pore, quam actuosa virtute ceteris, quae simul insunt, par- ticulis antecellit, alcalinorum fontium cognomen non mutarunt. Interea, discriminis gratia, posterioribus his *compositorum*, prioribus vero, solo alcalino sale aut con- genere terra foetis, *simplicium* inditum est nomen. Pro- inde etiam vterque hic ordo, si ab examine per euapora- tionem instituendo discesseris, sub reliquis tentaminibus eadem offert phaenomena. Namque cum omnibus acidis, mineralibus aequae, ac vegetabilibus, ipsoque adeo vino, confusae hae aquae leniter fortiterue efferuescunt, bullant,

B

tan-

1806ccxiv. hebd. VII. commissum, dein posteriori exactiori cura ipse clarissimus MODEL, uti erat veri amantissimus, in *Chemischen Nebenstunden* pag. 151. seq. et 199. seq. ita emenda- uit, ut nunc quidem ipse in defensi et demonstrati alcalini salis naturalis sit primus in historia.

tandemque tenuiter laesunt. Lactis admixti coagulum impediunt. Violarum syrupo viridem aut saltem viridescentem colorem sub commistura inducunt: rheo autem rufescentem, si pro conficienda tinctura menstrui loco habeantur. Ex ammoniacalibus salibus exturbant vrinofam portionem, quotiescunque magna elementi sui aquei parte euaporando priuatae hae aquae cum istis permiscentur. Tartari denique oleum, quod vocant, deliquio enatum easdem non turbidas reddit, nisi simplices insigni parte terrea scateant; compositae autem eadem aut communi sale simul sint impraegnatae b).

§. III.

Earundem virtutes medicae.

Sequitur, vt quidnam virium medicarum ab horum fontium alcalinorum vsu, siue potui inseruiant, siue balneorum loco habeantur, in corpore humano expectari possit, breuiter generatimque exponam. Primo igitur, si de simplicibus huius generis aquis cogitaueris, considerare te oportet, in ipsis non solum primis viis, verum etiam in vniuersa humorum animalium massa, nihil aequae coercendis, absorbendis, immutandisque succis acidis morbosus esse idoneum, ac ipsam huiusmodi aquam alcalinam potam. Neque hac ab efficacia parum abludet terra alcalina, acidiae acrimoniae auidissima: quacum quippe lubenter in massam fere salinam mediam abit, ob lenem, quem intestinis imprimit, stimulum promptiori per aluum euacuationi facillime obtemperantem. Dein etiam humores spissos, coactos, condensatosque a-

ni-

b) Plura hac super re subtiliter disputata conferri possunt in celeberrimi IO. FRIDER. ZVECKERT *libr. cit.* pag. 131. seq.

nimales, ubicunque in corpore humano haereant, incidere atque resolvere, arctamque istam particularum oleosarum cum terreis aqueisque cohaesionem imminuere videntur: vnde facile, quae ab harum aquarum potu oriri animaduertuntur, auctas diureses, diaphoreses, aluique lubricationes aestimaueris. Atque ab eadem forte causa saepe conspicuam antispasmodicam, anodynam, relaxantemque harum aquarum virtutem deriuari oportere, haud dubitamus: quoniam ipsum quoque tenuissimum gluten, fibrillarum elementa solida connectens, attentant, ex interstitiis suis velut exsoluunt, adeoque imminuta cohaesione irritabiles fibras ad concipiendos stimulos quasi hebetiores obtusioresque reddunt. Pituitae mucosae autem tenacitatem ab alcalino horum fontium elemento non vinci, probabile constituerunt experimenta ANDREAE RVEDIGERI c): nisi forte hac super re aliquid humani passus est vir ceteroquin acutissimus. Nequaquam tamen inficiamur, magnam quoque antispasmodicae huius relaxantisque efficacitatis partem ad copiosum aqueum elementum, in quo, tanquam in gurgite vasto, alcalinae natant particulae, referri oportere. Atque eandem quoque virtutem, iisdem certe de causis, praestant hae ipsae aquae, si balneorum in modum adhibeantur. Praeter haec inertem acuunt bilem, soluantque spissam. Cum pinguibus oleosisque rancore corrumpitis in saponaceam coeunt massam, aquae non impatientis, et percolationi aptam. Si qui denique nimiam ab harum aquarum usu humorum resolutionem, putredini commodam, metuerent, inanis hic foret metus: partim quod alcalini elementi tanta hic deprehendi solet paucitas, quanta vix noceat; partim quod ipsi dicto huic

B 2

fali

c) In *dissertat. de pituita*, Lipsiae MDCCCXVIII. edita; Cap. I. num. 18.

fali antiseptica potius, quam putredini fauens inest virtus, si quidem nuperorum quorundam Anglorum scriptorum fidem admittas. Porro vero *compositorum*, quos dixi, alcalinorum fontium duplex dos erit: quae alcalinae parti debentur, altera; altera, quae ex admixtis particulis natrosi salinisue neutris aliisque aestimari debet. In tantum igitur harum posteriorum aquarum virtus resoluens, incidens, leniter irritans, viasque aluinas et vrinarias temperate expediens augebitur, in quantum horum fontium mistura distis salibus aduentitiis abundat. Haec omnia igitur sunt, ex quibus sublatorum morborum ratio intelligi potest, aduersus quos nunc recensendi fontes Silesiaci valuisse sunt vis.

§. IV.

I. Fontes alcalini simplices: I. Peterswaldensis.

Singulorum ergo horum fontium agmen ducat *Peterswaldensis*: quandoquidem ad simplicissimarum istarum leuissimarumque aquarum foteriarum, quae nupera commentatione academica *d)* sunt descriptae, misturam et indolem plurimum proximeque accedit. In ducatus nimirum Suidnicensis dioecesi Reichenbacensi ab oppido cognomine, ad vnus circiter milliarii dodrantem, et ab ipsa primaria vrbe, quae ipsi ducatu nomen dedit, ad alterum lapidem, distat pagus quidam satis amplus, *Peterswalde* siue *Peterswaldau* dictus: qui priori oppido fere libanotum versus adiacet, Suidnicum vero vulturum versus spectat. Hic, quantum comperimus, simplici eademque perenni scaturigine salutaris haec profluit aqua: cuius olim satis magna fuit celebritas, nunc vero adeo exigua deprehenditur, ut prae-

d) In Proemio supra citata.

praeter nomen nihil fere superfit. Videtur autem adhuc efficacior aqua medicata olim hic ex alio scaturisse fonte: si eorum sequamur fidem, quae hac de re ante aliquot annos publica auctoritate ad regios rerum, quas dicunt, cameralium administratos sunt relata e). Quonam autem acciderit fato, ut nobilior hic fons vitium caperet atque velut collaberetur, nescimus cum ignarissimis, iisque relinquimus explorandum, quibus ex loci vicinia ampliores dantur opportunitates. Eius autem, qui nunc Peterswaldae scaturit, fontis soteriam aquam singulari descripsit laudatque libello f) celeberrimus quondam Suidnicensium medicus, SIGISMUNDVS HAHNIVS: quo opusculo, licet diu curiosoque per omnem fere Silesiam quaesito atque efflagitato, aegre adhuc careo. Sed imminuit eius impetrandi desiderium alius quidam medicorum, apud Suidnicenses artis salutaris tam doctrina, quam exercitio spectatissimus; qui in litteris nuper ad me datis: Quo tuo, scribit, desiderio satisfacerem, attente opusculum hoc Hahnianum perlegi, nequaquam vero, quae tuis vsibus inseruitura viderentur, inueni. Quippe HAHNIVS saluberrimum adserit aquam quamlibet puram limpidaque, hinc etiam Peterswaldensem. Rationes huius salubritatis frustra hic quaeras, nec intelligas inde, si ne mineralium aquarum numero inserenda, nec ne? Neque adeo in elementa huius fontis inquisiuit. Paucis: totius ratiocinii Hahniani summa est, Peterswaldensis aquae salubritatem ex sola eiusdem constare puritate orque limpidi-

B 3 tate.

e) Haec enim ibidem exstant verba: Es waere zu versuchen, ob die alte gute Quelle wieder zu finden. Item: Ist vor diesem sehr beruͤhmt gewesen, ehe die Quelle verdorben worden.

f) Prodiit plagulis quadrupartitis Suidnici MDCCCXXXII. inscriptus: D. SIEGMUND HAHNS Peterswalder Gesundheitsbrunnen.

tate. Hem! quantiuis pretii opusculum! Sed ad manus est alius cuiusdam litteratissimi viri, medicorum quidem castra non secuti, naturae vero speculatoris dexterrimi, recensio variorum examinum, quibus elementa naturamque Peterswaldensis fontis inuestigauit: ex quibus saltem tantum didici, quantum ad summum huius aquae genus intererat definiendum. Primo igitur industrius hic vir, ope staterae hydrostaticae, ad methodum GODOFREDI HENRICI BURGHARTI, subtilissimi chemici mathematicique, et sui quondam praeceptoris, exquisitè confectae g), huius fontis aquam omnibus ceteris vicinis longe leuiorem, puriorem, subtilioremque deprehendit. Vnius enim vnciae siue CCCCLXXX granorum pondus, ex aurichalco fustum, amisit LVI grana, postquam Peterswaldensi aquae erat immersum: in reliquis fere omnibus iactura fuit LVIII aut LIX granorum. Sub vitrea pneumaticae antliae campana infinitam haec aqua explorata vim emittit bullularum aërearum, luculenter spiritus mineralis aëreique copiosissime intermixti praesentiam testatarum. Quod autem vix credideris, in tam insigni leuitate nihilo minus haec aqua ab liquato tartari sale sub instillatione nonnihil turbari atque lactescere coepit. Sed detexit dein euaporatio leni igne peracta huius phaenomeni causam: quippe ex XXXII huius aquae vncis, diffatis omnibus particulis mere aqueis, superfuit massa quaedam puluerulenta, coloris ex gryseo albicantis, pondus LIII granorum aequans. Quae denuo in aqua destillata simplici, sub moderato calore, tractata et ex parte soluta, dedit terrae purae alcalinae XXIII grana,

g) Confer illustris huius viri *Historisch-Physikalische und Medicinische Abhandlung von den warmen Baedern bey Land Ecker in der Grafschaft Glätz*; pag. 150. 1eq.

na, falisque alcalini xxx grana. Prior, terra nimirum, cum quibuslibet acidis efferbuit; posterius autem non solum idem edidit phaenomenon, verum etiam cum violarum syrupo commixtum viridi misturam tinxit colore, et ex vulgari ammoniaco sale sub tritura vrinofam partem ex acida exturbavit vnione. Vnde apparet, huic fonti plurimum esse similitudinis cum celebratissima aqua Selterana, nequaquam vero cum thermis Helueticis piperinis: quae nonnullorum fuit coniectura *h*). Ceterum neminem nunc fore arbitramur, qui non intelligat, vi earum virtutum, quae ab alcalinarum aquarum vsu generatim exspectari possunt (§. III.), nostram quoque Peterswaldensem in multis magnisque morbis fore efficacem. Pota enim a vicinis accolis in qualibet sanguinis reliquorumque humorum impuritate minimorumque vasculorum obstructionibus eximie profuisse dicitur *i*). Quo ergo nomine aegrotis, spasmo hypochondriaco, et ventriculi intestinorumque rheumatico, vitiis haemorrhoidum catameniorumque, articulorum rigiditate, doloribusque arthriticis nephriticisque, itemque fluore albo laborantibus, insigni erit leuamento: inprimis si lacte remixta bibatur. Neque inefficax erit remedium in quolibet chronico adfectu catarrhali et morbis multiplicibus inde oriundis. Emendabit quoque isterum, ex bilis forte spissitudine deductum. Omnes denique singulosque adfectus, qui acidiae colluiei, in primis viis collectae, debentur, verbi cussa, ventriculi ardorem, cardialgiam, vomitum, ceterosque, sufficiens, sed simul circumspectus, huius aquae potus potenter tollet. Sed balnei etiam loco habita haec aqua in scabiosis scorbuticisque cutis inquinamentis aegrotantium

h) In relatione ad not. e) *cicaz*.

i) *Ibidem*.

tium spem haud fallat. Ad postremum in eorum solatium, quod huius salutaris fontis aqua recreari volunt, publice et ex fide integerrimorum virorum *k*) adfirmare possumus, nihil deesse Peterswaldae commoditatum opportunitatumque, quae ad bene viuendum quomodocunque pertinere videntur.

§. IV.

2. Fons *Wersingauensis*.

Succedat alter simplicium alcalinorum fontium (§. I.), quem terra *Wersingauensis* emittit, quemque, antiquitus celebratissimum, posterorum temporum iniquitas paene ex hominum memoria deleuerat, cum eundem suis ex ruinis antiquissimae profapiae eques Silesius, ERNESTVS FRIDERICVS de MVTSCHELNITZ, reuocaret et velut ab interitu vindicaret. Hic enim, Wersingauiae dynastes, postquam anno circiter huius seculi decimo quinto recenti fama inclarescentes Skarsinenses aquas, haud procul diffitas, sui fontis effluuiis sulphureis aequiparari non posse obseruauerat, operae duxit pretium, patriae aquae, accuratori instituto examine, iustam honorificamque reparare aestimationem. Est autem Wersingauia (*Wersingau*) pagus, in dioecesi principatus Olsnensis Trebniciensi ad confinia ducatus Wolauiensis, versus occasum situs; a quo Wratislauiam, princeps Silesiae vrbs, ad quintum circiter lapidem distat, Olsna vero, primaria principis Württembergico-Olsnensis sedes, ad sextum et quod excurrit. Explorandi igitur huius fontis causa simul arcessiti sunt Wersingauiam Wratislauiensium medicorum tres, doctrinae laude

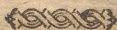
de fatis celebres, MICHAEL PAVLI, CHRISTIANVS
de HELWICH, et GODOFREDVS KLAVNIGIVS,
 itemque Winzigensium poliater, GEORGIUS ADAMVS
 LOGAN. Hi, vt coniectura adsequi possum, quidquid
 fuit examinis, primum communi opera cum litterario com-
 municarunt orbe *l*): dein vero singulariter hoc pertracta-
 uit argumentum praedictus GODOFREDVS KLAU-
 NIGIVS *m*): cuius fide, quaecunque ad huius fontis hi-
 storiam pertinent, primo enarrabo, ea dein additurus,
 quae eo ex tempore sunt mutata. Adeo autem concinna,
 adeoque intelligendis huius fontis natalibus eximie accom-
 modata est *Klaunigiana* descriptio *n*), vt omnino, haec
 legere, lectorum interesse videatur. Postquam enim hunc
 fontem temporum iniuria obsoletum atque neglectum, o-
 dore tamen, gustu, visu, tactuque singularis naturae cha-
 racteres promittentem, ab ipsis esse deprehensum, enar-
 rauerat KLAVNIGIVS, haec addit: *Superuacaneum duco*
delicias, quas amoenissimus loci situs promittit, exprimere,
etiamsi me minime lateat, sanitati non parum conducere sua-
ues telluris varietates, grato nemorum, collium, vallium,
pratorum, stagnorum lusu condecoratas, harumque lasta ger-
mina inferre animis laetitiam, non minus corporibus profutu-
ram. Perlustrabatur potius telluris superficies, multo pyrite
hinc inde tecta, atque eius viscera, quae fodiendo diuersa quasi
strata salientibus aquis perluenda in apricum sistebant. Fon-
 tem,

C

l) In *Missive* von dem von undenklichen Jahren bekannten, nunmehr aber
 durch görtliche Schickung abermals experimentirten und zu vielen
 Krankheiten heilsam befundenen Schwefel- oder Gesundbrunnen zu
 Wersingau; Breslau, 1707CCXV.

m) In *Ephemered. Acad. Caesar. natur. curios.* Centur. V. Obseruat.
 LXIV.

n) *Ibid.* pag. 108. seq.

tem, ad radicem collis septentrionali plagae expositum, cin-
gebat terra ochrae simillima; hanc excipiebat lutum argil-
laceum cinerei coloris, infra argillam, ultra dimidiam ul-
nam bituminosum chaos, et profundius adhuc arenosum sa-
bulum se manifestavit. Altioris indaginis inprimis bitumino-
sum stratam iudicabatur, cum et arundinis radicibus, quae
incensae sulphureum fumum dabant, undiquaque compactum,
atque odore, colore, sapore, olibano simillimum appareret.
Per has vias abundanter profilit aqua limpidissima, odorem
sulphureum longe lateque spargens, sulphureo-nitrosam sapa-
rem linguae, tactui pinguem glabramque molliem commu-
nicans, et pellicula albicante, quae instar pulveris cyprii su-
pernatat alluendoque lateribus ac lignis adhaeret, a communi-
bus fontibus primo adpectu se distinguens. Praeterea quali-
tati non vbiuis obuia annumerandum, quod piscibus mortem
inferat, prout de Spadani annotavit HENRICVS ab HEER,
vasa argentea nigerrime tingat, martem rubigine obducat,
et gelu in rigidissima etiam hyeme resistat. Haec KLAU-
NIGIVS. Dein in ipso examine chemico physicoque a-
qua haec sequentia exploratoribus obtulit phaenomena.
Permista nimirum cum violarum syrupo et cum tinctura ve-
neris cyanea, ope vrinosi salis confecta, Etmurianam vul-
go vocant, viridis color est enatus. Ab iniecto gallarum
pulvere subuiruit, a decocto vero foliorum quernorum,
itemque a solutione lunae in aqua, quam fortem dicunt, et
ab aquosa cinerum clauellatorum o) solutione sub commi-
stura flaua euasit huius fontis aqua. Lactescens vero co-
lorem induxit adfusus mercurius sublimatus aqueo menstroo
fo-

- o) Forte flauescens hic color ab admixtis recrementis cineritiis et o-
leosis empyreumaticis originem traxit: alioquin enim eadem hic
expectari potuissent phaenomena, quae oleum tartari deliquio
paratum obrulit.

solucus. A spiritu salis ammoniaci turbida evasit aqua, multis ad vitri parietes propulsis bullulis aëreis. Easdem quoque bullas copiose et cum ebullitione excitavit adfusus vitrioli spiritus: quae etiam cupri laminis fonti impostis adhaeserunt. Nitri spiritus, fonti instillatus, longe ad haec plures extruxit bullulas, et, inter mutuam velut elementorum vtriusque liquoris luctam, in coagulum abire est visus. Tartari porro oleum, quod a deliquio cognomen habet, nubis instar superficiei fonti innatauit. Instituta denique euaporatione ex duodecim huius aquae libris superfuit drachma vnica salis fusci, sapore salso amaricante sal istud medium, cui arcani duplicati nomen esse solet, sicuti saltem visum est, aemulantis; quod candentibus iniectum carbonibus liquecebat. Tandem etiam spiritu minerali subtilissimo atque volatili Wersingauensem hunc abundare fontem, vel exinde declaratum est, quoniam singularis moderate sulphureus odor prope scaturiginem nares potenter adficit, aliorum autem transportata hac aqua penitus evanescit. Collectis ergo atque inter se collatis omnibus singulisque his phaenomenis praelaudati isti viri, fonti huic, praeter spiritum sulphureum volatilem, fixum quoque sulphur bituminosum, ope ignis thermarum Hirschbergensium odori facile aequiparandum, et sal denique muriatico-vitriolicum, ad alcalina propius accedens, inesse, prorsus existimarunt. Non id impraesentiarum acturi sumus, vt in optimorum horum virorum sententiam, carpendi pruritu excitati, contumeliose dicamus. Verum enim per transfennam viderunt, licet pro istorum temporum genio in verborum delinquerent delectu, quibus rerum naturalium indolem exprimebant. Ex omni enim praedictorum experimentorum apparatu, si chemiae emendatio-

ris dogmatibus conuenienter concludere placet, sequitur, vt huic fonti solum elementum alcalinum salinum, cum par-
cissima forte terra congenerere, et ad haec parciore portione
sulphurea coniunctum, spiritusque mineralis volatilis acce-
sione velut exacutum, insit p). Ceterum, ante exposi-
torum tentaminum rationes circumspectans, temperare mi-
hi non possum, quin ab iis dissentiam, qui in iam exci-
tata relatione q) hunc fontem, praeter aliquas particulas
alcalinas, itemque sulphureas, vitriolico quoque et mar-
tiali elemento impraegnatum adfirmarunt. Concedimus et-
iam iisdem lubenter, hanc aquam nihil sulphurei prodere
saporis, licet odor idem promittat. Hirschbergensibus
thermis omnino equiparari potest hic fons, nequaquam
vero, vt existimatus est r), thermis Aquisgranensibus et
acidulis Alsaticis Griesbacensibus: quandoquidem priores
fontium sulphureorum, posteriores autem alcalino-mar-
tialium classi subsunt. Virtutes medicae denique haud pro-
fecto aliae sunt animaduersae, ac ab eiusmodi aquarum al-
calinarum vsu expectari possunt. *Nec defuit haecenus,*
inquit iam honoris causa nominatus KLAUENIGIVS f),
his principijs adaequatus effectus: legitime enim admini-
strata potando et balneando cura vires corroborandi, ab-
stergendi, incidendi, euacuandi, resoluendi, humectandi,
diluendi, experientia notas fecit in morbis, similem metho-
dum requirerentibus; intellige adfectus paralyticos, hypochon-
driacos, hystericos, nephriticos, febres intermittentes, ca-
tar-

p) Consentit quodammodo celeberrimus IO. FRIDR. ZVECKERT
libr. cit. pag. 43.

q) Confer not. e). §. IV.

r) *Ibidem.*

f) In libr. citat. pag. 110.

ille tractus, plurimis amoenissimis vallibus limpidissimisque
 riuis distinctus, qui ab antiquissima ista arce, cui *Für-*
stensteinio nomen est, versus montem, *Hochberg* siue *Hoch-*
wald exporrigitur, intra vnus lapidis spatium quinque fo-
 terios fontes amplexu suo comprehendit. Orientem e-
 nim versus bini scaturiunt *Veteraquenses*; quorum nostra
 aetate magna est celebritas frequentissimusque vsus: ver-
 sus occasum verò in protractiori quodam pago, ob ampli-
 tudinem in superiorem, mediam, inferioremque partem
 diuiso, sunt tres diuersorum elementorum fontes foterii;
 e quibus forte is ipse *fons falsus*, ceteris, vt videtur, iam
 maiorum nostrorum tempore notior, cuius nunc descri-
 ptionem meditamur, natali suo loco cognomen dedit.
 Hunc enim pagum incolae *Salzbrunnen* appellant y): in
 cuius superiori parte (*Ober-Salzbrunnen*) fontis nostri
 deprehenditur scaturigo. Est haec ipsa aqua *CASPARI*
SCHWENKFELTII, viri de Silesiae suae rebus natura-
 libus immortaliter meriti, *Salsula*: quam nos simplici *fontis*
falsi nomine (§. I. II.) a vicinis reliquis distinximus. Vt
 intelligant autem statim lectores, quinam fontis nostri nunc
 nante duo circiter secula fuerit status, et quaenam existima-
 tio, ipsa *Schwenkfeltiana* verba hoc loco adicere lubet.
 Hic enim: *Salsula*, scribit z), *ein Salzbrunnen. Parus*
mil-

y) Emendandus ergo est error quidam, nescio quo fato, a nobis su-
 pra (§. I. II.) et in *dissertationis* paullo ante not. x) *allegatae* prooe-
 mio, ad numer. 8. et 16. commissus. Loco nominis enim *Salz-*
brae superioris (*Obersalz*) vbiuis legi oportet nomen, *Obersalzbrun-*
nen. Quo posteriori loco quoque addendus est numerus 17.
 Fons foterius; (*Heilbrunnen in Obersalzbrunnen*).

z) In rarissimo opusculo, quod *Scirpium exsossilium Silesiae catalogus* in-
 scribitur pag. 390. edit. Lipsiens; clccci.

milliari a) ab arce antiqua et celebri Fürstenstein, sub monte, qui vulgo der Hochberg nominatur, in pago zum Salzbrunnen ad ripam torrentis arenoso solo emanat aqua pura, clara, limpida, quae ob praedominantem sulfedinem der Salzbrunnen nuncupata fuit. Cingitur muro quadrato, in cuius medio, doliolo in terram defosso, fons includitur. Superintne etiamnum, tutandi fontis causa, haec sepimenta, nec ne? ignoro quidem: conseruata tamen eadem esse, exinde conicio, quoniam nostris quoque temporibus haud aliter, ac ante ducentos annos, ob saporis gratiam a vicinis agricolis, dum inter messes inprimis caeli solisque vapor magnus esse solet, fons noster ad consuetum quotidianumque potum desideratur, immo etiam haud infrequenter Suidnicum transfertur b). Verum enim vero vt liquido etiam constet, quibusdam potissimum Salsulae nostrae elementis excellens ista efficacia, frequenti nunc et olim comprobata experientia, in acceptis referri debeat, audiamus primo optimi nostrum SCHWENKFELTIVM, super his pro ea, quae tunc temporis erat, chemica doctrina haud adeo inepte differentem. Sic enim ille c): *Sulphuris exigui est particeps: ochrae etiam ferruginosae, aluminis, maxime salis materiam habet. Ochra rubra ferruginei coloris ad latera et canalem adhaeret: insuper sulphureum quiddam aut oleagineum, telae araneae simile, coloris varii innatat. Odoratum grauem fumum ex sulphure obicit. Sal copiosum permixto alumine ex decoctione deprehenditur. Sapor*

a) Qui enim NICOLAO HEHELIO, ad quintum lapidem Salsulam ab arce Fürstenstein remotam, in *Silestographiae renouatae* Cap. V. §. 46. adfirmanti confidunt, in errorem inducuntur.

b) Referentibus CASP. SCHWENKFELT et iis, quos not e) citauimus.

c) Loc. citat.

por ei *salsus*, *aliquantulum adstringens*. Admodum incuriose atque negligenter haec repetit NICOLAUS HENELIVS *d)*, folius quippe sulphuris exigui et ochrae ferruginosae inter nostri fontis elementa iniiciens mentionem. Sed recentiorum quorundam medicorum *e)* repetita examina priores istos errores emendarunt. Dispulsa enim per euaporationem omni aqua ex libris tribus superfuit terrae cuiusdam salinae semidrachma aut, ex alius fide, idem pondus cum sex granis. Haec massa cum omnibus acidis efferbuit, simulque ab instillato vitrioli acido paucos quosdam vapores albicantes, naribus admodum molestos, emisit. Ab oleo tartari per deliquium parato parum turbari coepit et lactescere ipsa pura fontis aqua. Ad dimidiam circiter partem expulso aqueo elemento, violarum syrupus cum hac aqua confusus viruit eleganter. Residua denique ista massa circumspicte elixa dedit salis alcalini puri XXI grana, salis communis grana sex, et terrae muraticae siue natrosae grana nouem. Sulphureus odor mox, posteaquam hausta est aqua, euanescit. Martialis terrae ne vestigium quidem potuit obseruari. Hinc ergo apparet, magnam Salsulae nostrae cum Selteranis aquis esse conuenientiam, nisi quod ante dictorum elementorum proportionem nostram istae nonnihil antecellunt. Haud igitur difficile est intellectu, quibusnam morbis Salsula nostra commode atque fructuose opponi possit. Quibus vero delendis tollendisque iam pridem saluberrima sua efficacitate inferuiit,

d) In *Silesiograph. allegar.* loc. cit.

e) Ad manus enim sunt partim eorum medicorum, quos supra not. *e)* allegauimus, partim viri quondam celeberrimi, CHRISTOPHORI CAROLI STRUMPFII, examina; qui posterior forte in itinere, per Silesiam anno MDCCXLVIII. circiter facta, Salsulam hanc explorauit.

uiit, breuiter exponemus. *Sitim*, inquit SCHWENK-
 FELTIVS f), *restinguit, appetitum excitat, ventriculū*
laxum roborat et a prauis humoribus liberat, sine abdominis
seu intestinorum inflatione. Siccat, aperit, abstergit, con-
sumit, roborat, ventriculo relaxato et pituita referto sub-
uenit. Cruditates emendat, concoctionem promouet, et
meseraicas venas reserat. Renum, vesicae obstructions tol-
lit; diureticus est, calculos pellit. Ventris dolores et tormi-
na, et colicam, potu aufert. Ferunt hydropicos, tabidos et
cachecticos eius frequenti usu fuisse pristinae sanitati restitutos.
 Adde his, recentiorum medicorum obseruatis g) virtutem
 quoque huius fontis eximiam in variis pectoris adfectibus,
 praesertim si lacte remisceatur, porro in cephalaea et he-
 micrania chronica, variis exanthematibus chronicis, hy-
 pochondriaco hystericoque malo, itemque cardialgia fla-
 tulenta, aliisque saepe numero esse confirmatam. Quin
 etiam accolae, experientia docti, vaccas frequenter ad
 Salsulae scaturiginem aqutum agunt: quippe insigne la-
 ctis hoc a potu animaduertunt augmentum. Commodi-
 tatem aegrotis necessarium, ad Salsulae nostrae fontem,
 defectum, locupletiori omnium opportunitatum appa-
 ratu refarciunt acidulae Veteraquenses, vix quarta vnus
 milliarum parte hinc remotae.

§. VII.

2. Fons Schombergensis.

Tertio autem lapide a praedicta Salsula, africanum
 versus, distat *Schombergium*, quod est dioeceseos Bolken-
 D hano-

f) *Libr. cit.*

g) *In relationibus paullo ante excitatis.*

hanio Landeshutensis, Suidnicensi ducatu subiectae, in Bohemiae confiniis oppidum. Atque hic quoque in priuati cuiusdam ciuis fundo fontis cuiusdam foterii scaturigo deprehenditur; de quo ceteroquin admodum pauca mihi innotuisse, omni licet data opera, maxime doleo. Nisi enim et hic viri quondam meritissimi, CHRISTOPHORI CAROLISTRUMPFII, industria mihi subuenisset, non haberem profecto quidquam, definiendis huius aquae medicatae elementis inferuiturum. Quis enim ferat hoc *publicae relationis h)* effatum: *Inest plus nitri, quam sulphuris?* STRUMPFIIVS autem, iisdem, quae paullo ante (§. VI.) exposuimus, examinibus et hic vsus, ex eadem huius aquae copia obtinuit salis alcalini puri grana viginti quinque, communis salis, itemque natriae terrae, vtriusque grana octo, et molecularum martialium vix vnicum granum. Proinde, si vires medicas spectes, ad Salsulae efficacitatem plurimum accedet. Quam expectationem confirmarunt quoque varii salutare effectus, quos, ex dictarum *publicarum relationum* fide, aegroti, ex vicinis locis huc confluentes, tam a pota aqua, quam a balnei frigidi loco habita, sunt experti. Partim enim in scabiosis, serpigiosis, scorbuticisque exanthematibus, partim in paralyfi, tabe et aridura artuum, doloribusque arthriticis huius foterii fontis vsus operae fecisse pretium est visus. Balnearia olim hic adfuerunt, nuperi belli iniuriis nunc collapsa atque ruinosa. Spes autem est, sicuti antea saepius excitatae *publicae relationes i)* adfirmarunt, fore, vt eorundem reparandorum curam in se suscipiat prouidus et de re publica bene merens oppidi magistratus: quo singuli aegri, hic

h) In not e) ad §. IV. citat.

i) *Ibidem.*

hic quoque vitae necessitudinum opportunitatumque non
inopes, laetissimi, reparata valetudine possint

Errare per lucos, amoenae

Quos et aquae subeunt, et aerae.

HORATIVS.

OPTIMO GREVPNERO
PRAESES.

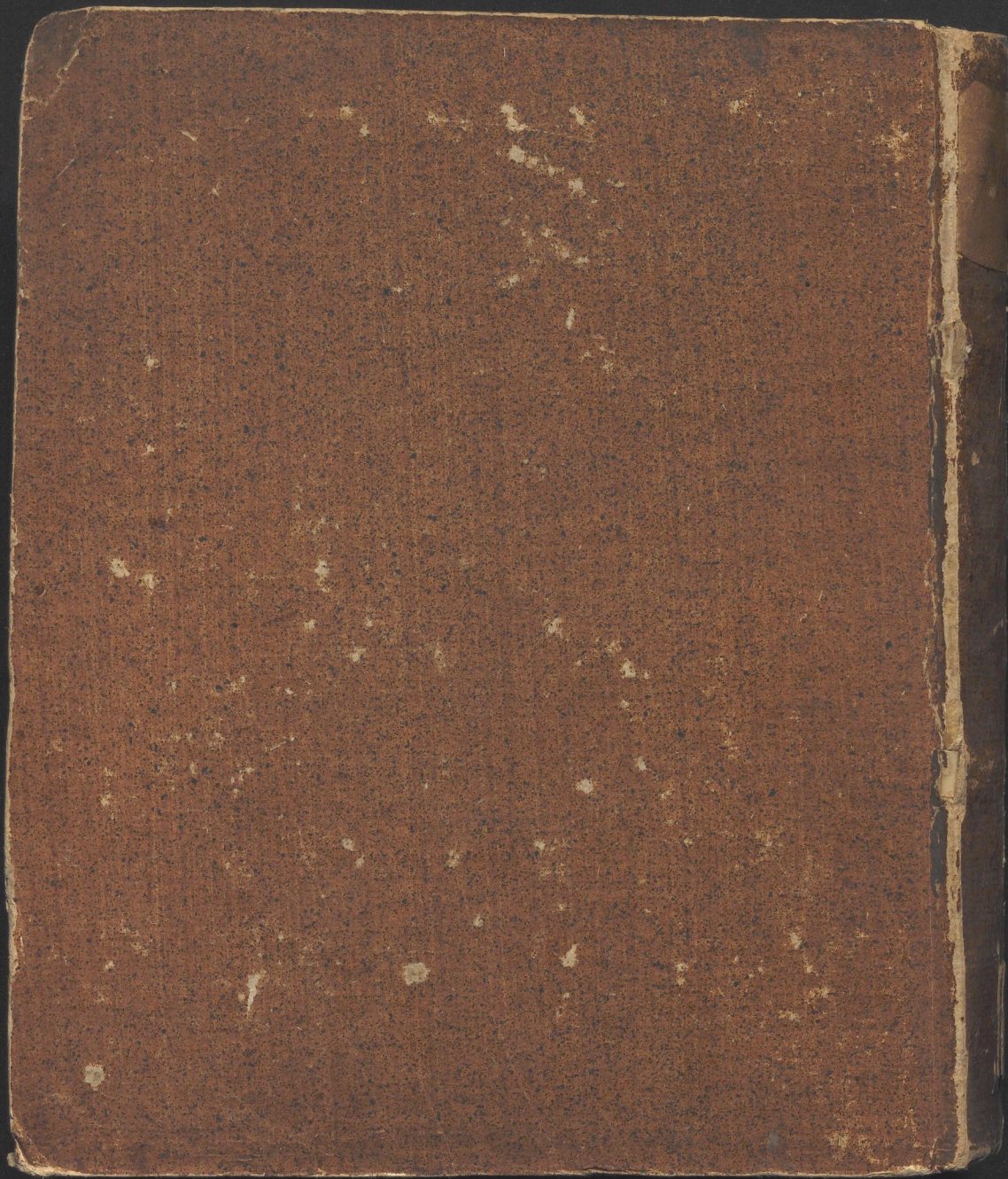
Dulce et decorum est, pro patria loqui!
Corona deerit nec TIBI ciuica,
GREVPNERE, cui qui tuendo
Fonticulos retegis salubres.

VD 18

P. CA

DE
FONTIBVS SILESIACIS
ALCALINIS MEDICATIS

PRAESIDE
PETRO IMMANVELE HARTMANNO,

PHIL. ET MED. DOCT. MED. T.
PVBL. ORDIN. ACAD. CAESAR.
FVRT. SCIENT. VTIL. ITEM
SCRVTATOR. ET DVICAL. TE
MEDICI HO

PRO CAPESSENDO

D. OCTO

PVBLI

IOSEPHVS GE

PLES

TRAIECT
E TYPOGRAP

